

Київський національно торгово-економічний університет

Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ПРАВОВІДНОСИНИ У НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Студентки 2курсу, 8групи,
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації
«Цивільне прово та процес»

Могилевської Єлизавети
Олександрівни

Науковий керівник
кандидат юридичних наук,
професор

Фурса Євген
Іванович

Гарант освітньої програми
доктор юридичних наук

Примак Володимир
Дмитрович

Київ 2019

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Правове регулювання правовідносин у нотаріальному процесі	7
1.1. Загальні засади регулювання нотаріально-процесуальних правовідносин в Україні.....	7
1.2. Суб'єкти нотаріальних правовідносин та ускладнення у нотаріальному процесі.....	19
РОЗДІЛ 2. Правовідносини у нотаріальному процесі та їх види	31
2.1. Нотаріально-процесуальні правовідносини.....	31
2.2. Адміністративні правовідносини у нотаріальному процесі.....	45
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження зумовлена тим величезним впливом на суспільні відносини, який здійснює нотаріальне посвідчення найбільш важливих юридичних обставин, прав та обов'язків суб'єктів цивільно-правових відносин тощо. Нотаріуси уповноважені державою посвідчувати юридичні акти, надаючи їм публічної сили. Нотаріальний процес завжди виконував важливу роль у суспільному житті країн, адже ним забезпечувався надійний перехід права приватної власності на коштовне нерухоме та рухоме майно. Отже, цивільний оборот держави залежить від якості нотаріальної діяльності, надійності охорони і захисту майнових прав та інтересів громадян й інших суб'єктів господарювання. Виконавчі написи нотаріусів сприяють захисту прав громадян та юридичних осіб і стали альтернативою судових рішень.

Правове регулювання нотаріальної діяльності – це державно-владний вплив на нотаріальні відносини за допомогою правових засобів з метою їх впорядкування, утвердження, охорони та розвитку. Але сучасне врегулювання нотаріальної діяльності було започатковане у 1993 році, отже при недостатньому розвитку правової науки і без її адаптування до новітніх суспільних процесів, які були започатковані з набуттям Україною незалежності. Тому в чинній редакції Закону України «Про нотаріат» не враховано рівень економічного розвитку суспільства, його соціальної структури, не приведено положення Закону у відповідність стрімкому розвитку інших нормативних актів, зокрема, впровадженню нових редакцій Цивільного кодексу України, Сімейного кодексу України та Закону України «Про нотаріат» тощо.

Нотаріальну діяльність виділяли та досліджували у своїх наукових працях такі дослідники нотаріату: І. Аршави, В. Баранкової, М. Башти,

О. Бочан, Н. Василюни, А. Гуледзи, Г. Гулевської, Л. Данюк, М. Дякович, Л. Єфіменка, Н. Ільєвої, Ю. Ільїної, Ю. Козьякова, В. Комарова, О. Король, Р. Кочерьянца, Х. Майкут, В. Марченка, О. Неліна, М. Никифорака, Ю. Орзіха, С. Пасічник, Б. Петришак, Л. Радзівської, В. Степаненка, Г. Трофанчука, С. Фурси, Є. Фурси, В. Черниша, К. Чижмарь, В. Шатіла, Л. Шевчук та інші.

У більшості праць головний акцент поставлено на розвиток інституту нотаріату, а відтак визначення його місця в інституційній системі та державному механізмі на українських землях впродовж тривалого часу. Наприклад, Л. Ясінська довела, що вітчизняний нотаріат тяжіє більше до публічно-правових, а не приватно-правових засад. Відтак нотаріат у більшості досліджень постає як функціонально та інституційно відособлена сфера публічної влади. Проте історико-правовий процес становлення нотаріату як публічного органу не є однозначним та завершеним. Це підкреслює ще одна атрибутивна ознака нотаріальної діяльності – її правове регулювання. Історіографічному знанню про нотаріальну діяльність та нотаріат в Україні бракує саме цієї складової – системного знання про правове регулювання нотаріальної діяльності, яке б враховувало не тільки внутрішній (генетичний) розвиток інституту нотаріату, а й зовнішній державний та правовий розвиток, зокрема формування українського права та його форм (джерел).

Недостатність знань з історії становлення правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні, існування значної кількості дискусійних проблем, необхідність удосконалення законодавства стосовно правового регулювання нотаріальними органами – все це також зумовлює актуальність дослідження.

Метою роботи є розкриття теоретично-практичних аспектів нотаріальних процесуальних правовідносин в Україні.

Для досягнення вказаної мети поставлено такі **завдання**, що розкривають спрямованість дослідження:

- розкрити загальнотеоретичну сутність поняття «нотаріальні процесуальні правовідносини»;
- визначити ознаки та види нотаріальних правовідносин;
- з'ясувати склад та характерні повноваження суб'єктів нотаріальних правовідносин;
- визначити суб'єкти нотаріальних процесуальних правовідносин;
- встановити ознаки нотаріальних адміністративних відносин;
- розкрити перспективи вдосконалення законодавства в сфері нотаріальних правовідносин.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються в межах нотаріальних правовідносин в Україні.

Предметом дослідження є правовідносини у нотаріальному процесі, а саме регулювання правовідносин в сфері нотаріального процесу законодавством, аналіз практики його застосування, а також теоретичні концепції вчених з приводу удосконалення їх регулювання та застосування.

Методологічну основу роботи становить сукупність прийомів і методів наукового пізнання. У процесі дослідження були використані сучасні положення теорії пізнання й загальнотеоретичні положення цивільного права, сімейного права, цивільно-процесуального права та інших галузей права. Було використано як загальний діалектичний метод, так і окремі наукові методи: історичний, логіко-юридичний, системний, діалектичний, метод порівняльно-правового аналізу тощо.

Наукова новизна даної роботи полягає у тому, що у роботі комплексно проаналізовано регулювання правовідносин у нотаріальному процесі теоретико-правові та процесуально-правові аспекти розгляду справ у порядку спрощеного провадження, висунуто низку наукових та

практично-прикладних положень, а також пропозицій щодо внесення змін та доповнень до чинного цивільного процесуального законодавства.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані у науково-дослідній сфері – положення та висновки роботи можуть бути основою для подальшої розробки даної проблеми; у навчальному процесі – при підготовці лекційних і проведенні семінарських занять. Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у такій публікації: Могилевська Є.О. Нотаріальні правовідносини. Правове забезпечення підприємницької діяльності: зб. наук. ст. студ./відп. ред. О.О. Бакалінська, В.Д. Примак, Ю.В. Тищенко. Київ.нац.торг.екон. ун-т, 2019. Ч.2. С. 108-113.

Структура випускної кваліфікаційної роботи відповідає її меті та завданням, включає вступ, два розділи, що поділяються на чотири підрозділи, висновки та пропозиції, список використаних джерел (містить 71 найменування). В цілому робота складається з 66 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН У НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Загальні засади регулювання нотаріально процесуальних правовідносин в Україні

Римський та візантійський нотаріат заклали фундамент сучасного інституту нотаріату та нотаріального процесу і відповідний досвід трансформований та впроваджений в українське законодавство. Доказом існування правового регулювання нотаріату - табуляріїв - є «Книга Епарха» (збірник статутів константинопольських цехів візантійського імператора Лева VI (886–912), перший титул якої має назву «Про табуляріїв». Нотаріат латинського типу походив від римських табеліонів, а в корпоративному сенсі - від візантійських табуляріїв, та органічно об'єднав індивідуальність Заходу з колективізмом Сходу [41].

Наприклад, перші ознаки нотаріальних функцій ми можемо спостерігати на Русі в діяльності «печатника» княжої адміністрації, який складав та реєстрував письмові документи, здійснював «перший контроль» за якістю та достеменністю документів. Зародження правового інституту нотаріату за часів Київської Русі підтверджують договір Русі з Візантією 911 року, численні норми «Руської правди», а також духівниці Климента і Антонія Римлянина та два заповіти князя Володимира Васильковича Волинського [41]. Ці документи є найяскравішим прикладом розвитку українського нотаріального законодавства та зародження праорганів нотаріату, а точніше прирівняних до нотаріальних органів - квазінотаріату.

У правовому регулюванні нотаріальної діяльності у Галичині XIV–XVI ст. у складі Польського королівства (1387-1569 рр.) простежується вплив

західних традицій, зокрема духовні засади рецепційованого римського права через візантійське канонічне право («Номоканон») і трансформацію світського права («Еклога», «Прохірон»), а західний шлях - через магдебурзьке (німецьке) право [19].

Становлення нотаріату у радянський період здійснювалося як частина державного апарату в межах сформованої адміністративної системи. Розвиток законодавства про нотаріат радянського періоду здійснювався на двох рівнях: всесоюзному та республіканському. За часів Радянської України вперше на законодавчому рівні (Закон УРСР «Про державний нотаріат» від 25 грудня 1974 року) було встановлено посаду нотаріуса та окреслено його функції [42]. Державні нотаріуси того періоду стали професійною основою сучасного українського нотаріату.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. - це один із головних етапів розвитку правової реформи України, що створив правові підстави для впровадження в державі нотаріальної діяльності латинського типу. Цей Закон став початком правової реформи у сфері нотаріату та змінив існуючу організаційну структуру нотаріату в Україні, наблизивши її до світових стандартів нотаріату, забезпечив паралельне функціонування державного та приватного нотаріату, підняв на більш високий щабель престиж професії нотаріуса, що спричинило появу більшої кількості чоловіків серед нотаріусів. Закон за своєю структурою та змістом правового регулювання нотаріальних дій повністю перейняв раніше діюче законодавство іноземних держав щодо порядку допуску до професії нотаріуса, створення державних нотаріальних архівів, введення інституту приватного нотаріату та інше.

Сучасний нотаріат в Україні представляє собою систему органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також

факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Спеціальним законом, який встановлює порядок правового регулювання діяльності нотаріату в Україні, є Закон України № 3425-ХІІ від 02 вересня 1993 року «Про нотаріат», який був введений в дію 01 січня 1994 року відповідно до постанови Верховної Ради України № 3426-ХІІ від 02 вересня 1993 року [17].

Крім Закону №3425-ХІІ, законодавство у сфері регулювання нотаріальних та пов'язаних з ними відносин складають, зокрема:

- Цивільний, Сімейний і Земельний кодекси України, Податковий кодекс України;
- №755-IV від 15 травня 2003 року «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»;
- № 2709-IV від 23 червня 2005 року «Про міжнародне приватне право»;
- Указ Президента України №762/98 від 10 липня 1998 року «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій»;
- Декрет Кабінету Міністрів України № 7-93 від 21 січня 1993 року «Про державне мито»;
- постанови Кабінету Міністрів України: №637 від 28 червня 1997 року «Про порядок передачі у приватну власність громадян незавершених будівництвом будинків садибного типу»;
- №1172 від 29 червня 1999 року «Про затвердження переліку документів за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів»;
- №923 від 31 серпня 2011 року «Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату»;

— №457 від 24 червня 2015 року «Деякі питання надання нотаріусам доступу до Державного земельного кадастру»;

— № 624 від 19 серпня 2015 року «Про затвердження Порядку правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса»;

Нотаріуси відповідно до законодавства України, міжнародних договорів застосовують норми іноземного права. Нотаріуси приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права, а також вчиняють посвідчувальні написи за формою, передбаченою іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України [17].

Нотаріус - це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність, у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема, посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [59].

Нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори - не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду [21.ст3].

Нотаріусу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на

державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності.

На сьогодні нотаріуси також є і державними реєстраторами, які є учасниками відносин, що виникають у сфері державної реєстрації речових на нерухоме майно та їх обтяжень та мають право на офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних записів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, а також є державними реєстраторами юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців [60].

Правовою основою нотаріату являється Конституція України, яка у свою чергу вставляє загальні найважливіші положення які мають важливе значення для нотаріату. У Конституції України зазначені положення формування конкурентної економіки та демократичні принципи побудови державного устрою. Ці положення мають безпосередній зв'язок з нотаріатом, оскільки володіння набувають як юридичні, так і фізичні особи не лише держава, що у свою чергу зумовлює можливості переходу прав між власниками на певні об'єкти, котрі мають посвідчуватися в нотаріальному порядку.

Держава відповідає за свою діяльність, утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком, а нотаріуси, як уповноважені нею на вчинення нотаріальних дій особи, зобов'язані цих положень дотримуватися у своїй діяльності.

Враховуючи, що остаточною метою звернення до нотаріусів є нотаріальний акт, який виготовляється відповідно до вимог законодавства та з яким пов'язуються відповідні правові наслідки (статті 219, 220 ЦК), то й сам нотаріальний процес набуває ознак юрисдикційного, що дає можливість порівнювати його з цивільним процесом. Але порівняльний аналіз

цивільного та нотаріального процесів свідчить про недосконалість розвитку останнього, оскільки для цивільного процесу характерними є чітко встановлені цивільним процесуальним кодексом стадії, права та обов'язки суб'єктів на кожній стадії розвитку цивільних процесуальних відносин тощо. У той же час, в сучасному нотаріальному процесі лише формулюється понятійний апарат, тому в його теорії слід визначити певні поняття, закріпити за ними відповідне значення й застосовувати їх адекватно змісту.

Коротко охарактеризуємо основні підзаконні нормативно-правові акти, якими керуються нотаріуси при здійсненні нотаріального процесу [17].

Умовами об'єднання різних нотаріальних проваджень в один нотаріальний процес можуть бути:

- а) провадження, що випливають із одного правовідношення;
- б) стосуються однієї групи осіб;
- в) пов'язані за змістом;
- г) їх сумісне вчинення є доцільним та зумовлене економією процесуальних засобів.

Підставами для роз'єднання проваджень потрібно вважати умови, котрі ускладнюють або ж затримують вчинення нотаріального процесу, але при цьому необхідно враховувати процесуальні аспекти можливості такого роз'єднання.

Судячи з змісту та логіки вчинення нотаріальних проваджень, та запропонованої моделі нотаріального процесу, нотаріальні провадження можуть вчинятися як незалежно, так і сумісно або у певній послідовності. Для більш глибокого розуміння сутності та значення інституту об'єднання та роз'єднання нотаріальних проваджень додатково проілюструємо в наступному прикладі. Так, у п.п. 2.1 пункту 2 глави 11 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України передбачено, що у разі смерті одного з подружжя свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні

видається нотаріусом на підставі письмової заяви другого із подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину.

Отже, це можна трактувати так:

по-перше, інший із подружжя має переважне право, оскільки йому видається свідоцтво без урахування прав та можливих заперечень спадкоємців, бо вони тільки повідомляються;

по-друге, йдеться лише про спадкоємців, які прийняли спадщину, але не зазначається, яку частку чи навіть всю спадщину, не передбачено існування випадку, коли спадкоємців ще не визначено або вони не прийняли спадщину [62].

З цього положення неможливо зробити висновок, коли видається свідоцтво про право на спадщину іншому із подружжя і чи є можливість таке звернення пов'язувати з відкриттям спадщини взагалі. Але головним тут є положення про те, що існування заповіту взагалі не береться до уваги, тобто з останнім волевиявленням спадкодавця, який був співвласником майна, не передбачено рахуватися. Так само не береться до уваги можливе існування шлюбного договору. В цьому випадку вбачається можливість іншого із подружжя вказувати у заяві те майно, яке він вважає своїм на підставі права, що виникає через більшу тривалість його життя.

"Право" спадкоємців за законом і заповітом у майбутньому звертатися до суду, як це передбачено Порядком, слід розцінювати як можливість усунення правопорушення, яке виникло внаслідок чинного порядку видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя, а не як рівне право [59].

Так, при зверненні особи за видачею свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з них, яке пов'язане з розподілом їх спільного майна, слід говорити не тільки про право іншого із подружжя на майно, його виділ в окрему частку, а одночасно про ту частку,

яка залишається подружжю, який пережив, як спадкове майно. З цим правовим моментом можна пов'язувати як відкриття спадщини, так і момент, з якого слід вживати заходів до її охорони. Якщо ми говоримо лише про виділ частки після смерті спадкодавця, то це є правовою обставиною, яку неможливо розглядати окремо і яка тягне за собою визначення спадкового майна в натурі і, як не важко передбачити, виникнення можливих у майбутньому спірних правовідносин. Таким чином спадкові відносини виникають одночасно із виділом частки в спільному майні подружжя, якщо розподіл їх спільного майна проходить після смерті одного із його співвласників. Тому в даному разі слід говорити про доцільність об'єднання такого нотаріального провадження, як видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного із них, із провадженням про видачу свідоцтва про право на спадщину [61].

Таким чином, особа, яка є подружжям, а також спадкоємцем особи, що померла, отримує у нотаріуса два правостановлювальні документи на майно: як власник і як спадкоємець.

В першу чергу для належного розуміння даної теми потрібно знати положення чинного цивільного та цивільного процесуального законодавства, що регулюють питання поняття представництва, його види, підстави виникнення та зупинення [61].

Місце інституту представництва в нотаріальному процесі визначається такими основними факторами:

По-перше, за допомогою інституту представництва суб'єкти права отримують можливість здійснювати юридичні дії в нотаріальному процесі за допомогою іншої особи, що розширює сферу їхньої правової активності.

По-друге, для малолітніх, недієздатних та інших осіб представництво є єдиним способом участі у правовідносинах.

По-третє, нотаріальна діяльність дозволяє не тільки реалізовувати представницькі повноваження гарантовано, а й передбачає можливість враховувати контролюючу функцію органів опіки і піклування, які уповноважені здійснювати нагляд за забезпеченням прав та інтересів тих осіб, які з тих чи інших причин не здатні адекватно висловити своє волевиявлення щодо конкретного правочину.

Отже, центральне місце в нотаріальних правовідносинах мають повноваження представника та їх оцінка нотаріусом, яка зумовлює, зокрема, і розуміння таких категорій, як воля і волевиявлення з точки зору норм права, що ускладнюється наявністю матеріально-правових відносин між представником як особою, яка безпосередньо вступає у правовідносини з нотаріусом, та особою, яка діє, для забезпечення інтересів іншої особи, що є, по суті, метою правовідносин між нотаріусом і представником. Разом з тим, при розгляді вказаних питань обов'язково слід враховувати особливості нотаріального процесу як суспільних відносин, які забезпечуються державою через спеціальну процедуру, що передбачає їх безспірний і не примусовий характер та надає їм визначеного законом змісту, встановлюючи нормативними актами межі дозволеної поведінки суб'єктів нотаріального процесу. При цьому спеціальною процедурою є сукупність визначених законом норм, які регулюють послідовність і можливі варіанти поведінки суб'єктів у нотаріальних правовідносинах, загальні і конкретні умови вчинення нотаріальних дій, а також права та обов'язки суб'єктів при вчиненні тих чи інших дій [59].

Оскільки представництво в нотаріальному процесі за своєю суттю є процесуальним, потрібно проаналізувати самі представницькі правовідносини.

Так, в окремих випадках, під представництвом в цивільному процесі (процесуальним) слід розуміти виконання процесуальних дій однією особою

від імені та в інтересах іншої особи. Проте у цьому визначенні відсутні основні аспекти представництва, якими мають стати підстави для отримання відповідних повноважень представником для здійснення функцій представництва.

Правова природа представництва, або механізм безпосереднього переходу прав і обов'язків, полягає в тому, що представник своїм волевиявленням встановлює певну модель поведінки для особи, яку він представляє, - забезпечує для неї конкретизацію правових норм матеріального та нотаріального процесуального права у правовідношенні. Зокрема, довіритель набуває в результаті реалізації представником своїх функцій в нотаріальному процесі не тільки право оскаржити вчинений ним правочин, а й право оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні, що впливає зі статті 50 Закону України «Про нотаріат» [17].

Для звернення до суду представник має бути наділений відповідним повноваженням, оскільки це впливає із цивільних процесуальних правовідносин. Хоча у статті 42 Цивільно процесуального кодексу України згадується лише довіреність, але у ній має бути вказано повноваження на звернення до суду, інакше суд не прийме відповідних документів без повноважень на такі дії представника [8].

Тому для висвітлення природи представництва слід здійснити аналіз категорії повноваження в контексті її впливу на представництво як нотаріальне процесуальне правовідношення, оскільки ефект представництва - настання правових наслідків для особи, яку представляють в результаті здійснення відповідних дій представником, - залежить від відповідності цих дій повноваженню.

До того ж у нотаріальному процесі перевірка повноважень представника здійснюється більш ретельно, ніж у цивільному процесі і цивільних правовідносинах. Зокрема, в нотаріальному діловодстві

запроваджений Єдиний реєстр довіреностей, Положення про який затверджене наказом Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006 року.

Тобто без перевірки відомостей щодо повноважень представника за довіреністю нотаріус їх не прийме. Відтак у нотаріальному процесі не передбачено шляхів реалізації положень цивільного законодавства щодо можливості виходити із обставинки, в якій діє представник, без відповідних повноважень [59].

Представник не повинен виявляти свою волю при здійсненні переданих йому повноважень, а має діяти згідно з волею особи, яка його уповноважила. Ця формула прослідковується у частині третій статті 238 ЦК, оскільки, виключивши інтереси самого представника та інтереси інших осіб, ми отримаємо те, що представник має вчиняти юридично вагомій дії виключно в інтересах особи, від імені якої він вчиняє правочин. Саме тому він не стає учасником правовідносин, заснованих на такому правочині.

Отже, сутність нотаріального процесуального представництва коротко можна сформулювати як комплексні юридичні відносини, за якими одна особа (представник) на підставі повноважень, наданих їй законом, статутом, положенням або договором, виконує процесуальні дії в нотаріальному процесі, спрямовані на охорону та захист безспірних прав і охоронюваних законом інтересів іншої особи (довірителя), державних і громадських інтересів. Як наслідок у особи, яку представляють, виникає комплекс матеріальних і процесуальних прав та обов'язків [60].

За загальним правилом, нотаріальні процесуальні правовідносини можуть існувати та реалізуватися за схемою нотаріус - клієнти, які в майбутньому можуть трансформуватися у схему нотаріус - представник - клієнт.

Питання віднесення представника до тієї чи іншої категорії осіб, які беруть участь у нотаріальному процесі, також не є однозначним, хоча й має

велике практичне значення, оскільки від цього залежить обсяг їх прав та обов'язків у нотаріальному процесі як правовідношенні.

Особливість нотаріальних процесуальних правовідносин зумовлена тим, що перед вчиненням нотаріального провадження нотаріус роз'яснює ті правові наслідки, які виникнуть у сторін, але у випадку представництва інтересів сторони такі роз'яснення спрямовані на представника, який і має вирішувати вчиняти правочин чи ні, чи відповідатимуть наслідки його посвідчення нотаріусом інтересам особи, яка його уповноважила [59].

Отже, зміст процесуальних правовідносин обумовлюється специфікою діяльності нотаріусів, але також залежить від дій суб'єктів таких відносин, якщо інше не обумовлено у наданих представнику повноваженнях. Чим точніше висловлене волевиявлення при передачі повноважень, тим менше у своїх діях має свободи представник.

Точне визначення волі в нотаріальному процесі має практичне значення, оскільки може бути підставою для визнання посвідченого правочину недійсним (статті 229-233 ЦК). Відтак, враховуючи охоронну функцію нотаріату, саме на нотаріуса покладено обов'язок щодо з'ясування волі сторін при посвідченні правочину. Саме тому вважаємо, що уточненню волі особи необхідно приділяти особливу увагу при посвідченні довіреностей та інших правочинів, які зумовлюють представництво інтересів такої особи у майбутньому [62].

У законодавстві про нотаріат взагалі відсутні норми, які б визначали права суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин, а тому в більшості випадків особи самі визначають комплекс прав, які кореспондують своєму представнику в конкретній ситуації. При цьому спеціальних повноважень для звернення до нотаріуса не вимагається.

1.2. Суб'єкти нотаріальних правовідносин та ускладнення у нотаріальному процесі

Нотаріальне діяльність виявляється за допомогою державного значення у правових наслідках. Данні наслідки виникають після оформлення нотаріального акта та зумовлюються потребою у гарантованому державою порядку зафіксувати безспірні права та факти з метою надання їм, згідно зі ст. 1 Закону України "Про нотаріат", юридичної вірогідності (достовірності). Виходячи з цього розуміємо що процесуальна діяльність нотаріусів або ж інших осіб, котрі уповноважуються державою на вчинення нотаріальних дій, має здійснюватися у певному встановленому державою порядку і підпорядковуватися визначеним законодавством правам та обов'язкам осіб на кожному етапі розвитку таких відносин [17].

Діяльність нотаріальних органів регулюються за допомогою норм нотаріально процесуального права, здійснюється завдяки визначеному процесуальному порядку встановлює нотаріальний процес [10].

Надання суспільними відносинами визначеної законом норми, котра має захист та охорону прав та інтересів фізичних та юридичних осіб становлять мету нотаріального процесу.

Що ж до нотаріального процесу, то В.В. Баранкова вважає що "Нотаріальний процес - діяльність, безпосередньо пов'язана з необхідністю використання різних методів і засобів юридичної техніки. В нотаріальному процесі існує система вимог, що пред'являються до нотаріального провадження, які містяться в Правилах ведення нотаріального діловодства [16].

Оскільки нотаріальний процес - різновид юридичного процесу і зводиться до передбаченого законом порядку здійснення нотаріальних дій, він характеризується складним структурним змістом. Елементами

нотаріального процесу є його суб'єкти, стадії та провадження, які дозволяють окреслити межі в просторі і часі та предметний склад цієї форми діяльності"[10].

З метою визначення сутності понять "процес" і "процедура" та їх співвідношення слід розглянути такі варіанти:

- 1) можливості ототожнення процесу та процедури;
- 2) можливості поглинання одним, більш ширшим поняттям, іншого.

Будь-яка процедура повинна мати певні межі. Щодо нотаріальної процедури, то вона повинна забезпечувати юридичну достовірність вчинюваним нотаріальним діям. Тобто, її межі повинні бути законодавчо закріплені. Водночас неупинний розвиток суспільства визначає необхідність постійного контролю за межами дії нотаріального процесуального порядку, розробки конкретних механізмів здійснення нотаріального процесу, прогнозування його розвитку, вдосконалення нормативної бази. Усі ці завдання неможливо виконати без наукового аналізу проблемних питань та контролю з боку державних органів за правильністю вчинення нотаріальних проваджень. Це положення, зокрема, спонукає науковців не тільки адаптувати процеси до чинного законодавства, а й прогнозувати розвиток процедури з метою подальшого закріплення новітніх концепцій в законодавстві.

Сукупність взаємних обов'язків та прав суб'єктів, нотаріальних органів та осіб котрі звернулися для вчинення нотаріальних дій являються змістом діяльності процесу. Саме суб'єкти котрі здійснюють процесуальні дії, спрямовані на досягнення відповідної мети об'єднуються нотаріальними правовідносинами [15].

Невід'ємним основним елементом нотаріальної діяльності є нотаріально процесуальна форма, що має складатися з визначеної законом послідовності і правил вчинення окремих нотаріальних дій, проваджень,

процесу в цілому, який у більшості випадків закінчується посвідченням нотаріального акту. Саме на це спрямований зміст нотаріального процесу, який визначається діяльністю всіх його суб'єктів, об'єднаних нотаріальними процесуальними правовідносинами та спрямований на досягнення конкретної мети [15].

Нотаріальна процесуальна форма відображає вплив на порядок вчинення нотаріальних дій, а так само кожна нотаріальна дія має відповідним чином оформлятися в реєстрі або нотаріальному акті. Так, у разі встановлення особи заявника відповідні відомості та реквізити документу, який підтверджує особу, заносяться до реєстру вчинюваних нотаріальних дій та відображаються у договорі, який оформляється на нотаріальному бланку. Встановлення особи відноситься до загальних правил вчинення нотаріального процесу, а фіксація таких обставин - до нотаріально діловодства. Це забезпечуватиме у майбутньому безспірність встановлених нотаріусом фактів.

Нотаріальна процесуальна форма є обов'язковою для всіх суб'єктів, що здійснюють нотаріальну діяльність. Вона передбачає чітку послідовність нотаріального процесу з урахуванням його стадій, вимоги та сукупності засобів його оформлення, вимоги до нотаріально посвідченого акту [16].

Важливим питанням є єдність форми, що пред'являється до документів, які можуть прийматися нотаріусом для вчинення нотаріальних проваджень. Не зважаючи на те, що у ст. 47 Закону України "Про нотаріат" регламентуються питання вимог до документів, на підставі яких вчиняються нотаріальні провадження, у цій нормі відсутні положення про форму таких документів. Документи, які подаються нотаріусу, мають бути письмовими, безспірними, офіційно визнаними (паспорт, свідоцтво про право власності на об'єкт нерухомості, рішення суду тощо) або легалізованими, якщо вони виходять від офіційних органів іноземних держав. Наприклад, посвідчений

нотаріусом Німеччини шлюбний договір, засвідчений нотаріусами України підпис на заяві чи посвідчена згода іншого із подружжя на відчуження майна, що є спільною сумісною власністю. Тобто в цій ситуації пропонується брати до уваги "юридичну силу" документу залежно від органу, який його видав, і предмету, якого він стосується [17].

Отже, нотаріальний процес не лише надає документам певної визначеної законом форми, а й нотаріальна форма зумовлює відповідні властивості документа у часі, просторі та поза колом осіб - як тих, що брали участь у нотаріальному провадженні, так і тих, що не брали такої участі, але нотаріально посвідчений правочин вплинув на їхні права та обов'язки.

Взаємопов'язаний ряд послідовних стадій складають нотаріальний процес, серед яких є і обов'язкові для вчинення кожної нотаріальної дії.

До першої стадії нотаріального процесу є порушення нотаріального провадження [59].

Вчинення нотаріальної дії нотаріусом відбувається поданням письмової заяви чи з'явленням особи до нотаріуса являється порушенням провадження. На цій стадії складаються також дії перевірки нотаріусом наявності всіх передумов для вчинення певної нотаріальної дії (наприклад, нотаріус розпочинає вчинення нотаріальної дії зі встановлення особи, яка звернулась до нотаріуса, на основі даних паспорту чи інших документів, передбачених законодавством, перевірки її дієздатності, в необхідних випадках – перевірки повноважень представника).

До другої стадії нотаріального процесу відноситься підготовка до вчинення нотаріальної дії, котра обов'язковою є не завжди. Змістом цієї дії є у витребуванні додаткових документів чи одержанні певних відомостей від фізичних або ж юридичних осіб, державних органів, перевірка, аналіз, правова експертиза поданих для вчинення нотаріальних дій документів [16].

До третьої стадії нотаріального провадження є вчинення або ж відмова від вчинення нотаріальної дії. Після проходження двох попередніх стадій на підставі перевірки та оцінки поданих документів нотаріус приходить до висновку про обставини, які дозволяють або не дозволяють йому вчиняти нотаріальну дію. Вчинення нотаріальної дії оформлюється нотаріальним актом (договором, свідоцтвом, іншим нотаріальним документом).

Нотаріус або ж інша посадова особа, котра вчиняє нотаріальні дії, має право відмовити в їх вчиненні на підставі, вказаних у ст. 49 Закону України «Про нотаріат» (наприклад, якщо вчинення нотаріальної дії суперечить закону, суперечить цілям, вказаним у статуті юридичної особи, неподання необхідних відомостей та документів тощо). Відмова на прохання особи, котрій було відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, має бути викладена письмово [16].

Потрібно зазначити, що деякі нотаріальні дії характеризуються значними часовими межами, що надає їм характеру не одноразової дії, а певного розтягнутого у часі процесу. До таких прикладів належить охорона спадкового майна, прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів, прийняття документів на зберігання. Проте не дивлячись на те, скільки процесуальних дій вчиняє нотаріус для здійснення окремої нотаріальної дії, вона все одно складає зміст однієї стадії.

Четвертою стадією є реєстрація вчиненої нотаріальної дії. Згідно зі ст. 52 Закону України «Про нотаріат», усі нотаріальні дії, вчинені нотаріусами чи посадовими особами органів місцевого самоврядування, реєструються в реєстрах нотаріальних дій. Для деяких нотаріальних дій обов'язковою є реєстрація в державних реєстрах - Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Єдиному реєстрі прав власності на нерухоме майно, Спадковому реєстрі тощо [15].

Записи у реєстрі робляться після того, як нотаріус зробить посвідчувальний напис на документі або підпише документ, що ним видається.

Кожна нотаріальна дія реєструється під окремим порядковим номером. Номер, під яким нотаріальна дія зареєстрована, зазначається на документі, що видається нотаріусом, чи в посвідчувальному написі [10].

Реєстр для реєстрації нотаріальних дій повинен бути прошнурований, аркуші пронумеровані. Кількість аркушів у реєстрі повинна бути засвідчена підписом посадової особи відповідного органу юстиції та печаткою Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі [11].

Кожний нотаріус веде свій окремий реєстр. Записи у реєстрі робляться чітко, розбірливо, із заповненням усіх граф, передбачених за встановленою формою. Не допускаються підчистки, дописки, інші незастережні виправлення та запис олівцем. Запис у реєстрі являється доказом вчинення нотаріальної дії [59].

Фінальною є п'ята стадія, котра не є обов'язковою - це оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні. У разі якщо заінтересована особа вважає, що нотаріус неправильно вчинив нотаріальну дію або неправильно відмовив їй у вчиненні нотаріальної дії, вона вправі подати про це скаргу до суду.

Особливий інтерес з цього приводу викликають роботи Н.А. Чечиної та М.К. Юкова, але в контексті їх можливого застосування до нотаріальних правовідносин.

Державні нотаріуси державних нотаріальних контор вчиняють нотаріальні дії, передбачені статтею 34 Закону. Однак такий перелік

нотаріальних дій не є вичерпним. На нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій згідно із законом [62].

Перш за все, державні нотаріуси державних нотаріальних контор посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо). При цьому, державні нотаріуси мають право і повноваження як по посвідченню правочинів, щодо яких цивільним законодавством встановлено письмову форму з нотаріальним посвідченням, так і по посвідченню правочинів щодо яких така вимога не встановлена, однак сторони правочину бажають посвідчити такий правочин.

Але істотний вплив на процесуальну діяльність нотаріуса, комплекс його процесуальних прав та обов'язків має його загально-правовий статус.

Нотаріус є публічною особою, але в силу методу правового регулювання нотаріального процесу, який є диспозитивно-санкціонованим, не наділяється владними повноваженнями, наприклад, як суддя. Зв'язок між диспозитивністю та санкціонованістю виявляється у тому, що, з одного боку, він передбачає право особи на звернення до нотаріуса, а з іншого - супроводжується обов'язком нотаріуса вчинити лише санкціоновані державою нотаріальні дії у визначеному законом порядку. Нотаріусу забороняється безпідставно відмовляти у вчиненні нотаріальної дії. В іншому випадку на нотаріуса покладається обов'язок відмовити у вчиненні нотаріальної дії, якщо вона суперечить закону. Винятком є можливість діяти в межах аналогії закону та права [15].

Під час вчинення нотаріальних дій виникають нотаріальні процесуальні відносини між нотаріусом та особами, які звернулися до нього за наданням правової допомоги у формі безспірної юрисдикції. При цьому нотаріус займає статус обов'язкового суб'єкта таких відносин, тому що саме він зобов'язаний вчинити нотаріальну дію за заявою фізичних та юридичних осіб, якщо вона не суперечить закону.

З цією метою він наділяється комплексом процесуальних прав та обов'язків, які передбачені Законом України "Про нотаріат" та іншими нормативними актами [17].

Процесуальні права нотаріуса в сфері здійснення нотаріального процесу визначаються межами дозволеної поведінки, які встановлюються на підставі законодавства України.

Переходячи до аналізу тих прав, які передбачені у Законі слід відразу зробити акцент на тому, що законодавець у ст. 4 "Права нотаріуса" не вказує, що це саме процесуальні права нотаріуса, тобто ті права, якими він наділяється для вчинення нотаріальної дії як суб'єкт нотаріальних процесуальних відносин. Це питання є досить важливим, оскільки статус нотаріуса можна розглядати у декількох аспектах, зокрема:

- з точки зору організаційної структури нотаріату;
- з точки зору його процесуальної діяльності.

Залежно від такого поділу мають формулюватися права нотаріуса, які слід об'єднати у дві групи: загальні організаційні та процесуальні [17].

Як у Законі України "Про нотаріат", так і в багатьох теоретичних джерелах статус нотаріуса розкривається некоректно, тобто змішується організаційна та процесуальна діяльність, що призводить до плутанини. Так, деякі вчені, формулюючи принцип процесуальності нотаріального права, і при цьому групи суб'єктів цього права припускаються помилки у їх класифікації. Зокрема, спочатку вони зазначають суб'єктів, які мають право вчиняти нотаріальні дії, а далі - органи нотаріального самоврядування та органи державної влади, "Особи, які звертаються до нотаріуса за вчиненням нотаріальних дій" знову ж мають відношення до нотаріального процесу. Зрозуміло, що наведена класифікація призвела до того, що "Особливості правового статусу нотаріуса" змішують організаційні питання діяльності нотаріуса із його процесуальним статусом. Це стосується й прав та

обов'язків, що не відокремлюють права та обов'язки нотаріуса, які стосуються організації його діяльності від процесуальних прав та обов'язків, якими він наділяється як обов'язковий суб'єкт нотаріальних процесуальних відносин для вчинення нотаріальної дії [15].

Право нотаріуса, передбачене ч. 2 ст. 51 Закону, щодо затримання документа, якщо його справжність викликає сумнів у нотаріуса, і направлення його на експертизу потребує, на нашу думку, уточнення, оскільки вимагає від нотаріуса, з одного боку героїзму, не властивого цій професії, а з іншого - для приватного нотаріуса - власних коштів, оскільки проведення експертизи не є безкоштовним. У цьому випадку нотаріусу доречно повідомляти про це відповідні правоохоронні органи [59].

Для формулювання процесуальних прав нотаріуса доцільно звернутися знову до аналізу ст. 4 Закону та інших норм, у яких вони регламентовані. Так, п. 2 ч. 1 ст. 4 цієї статті передбачає право одержувати плату за надання консультацій правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями. На нашу думку, це право не може відноситися до процесуальних прав нотаріуса, оскільки така діяльність безпосередньо не пов'язана із вчинюваною нотаріальною дією, тобто нотаріальним процесом, а із загальною компетенцією нотаріуса - правом на надання консультацій правового характеру [10].

Отже, під процесуальними правами нотаріуса слід розуміти законодавчо закріплені межі дозволеної, самостійно ініційованої поведінки нотаріуса або ті права, які, згідно Закону, зумовлені обов'язками осіб, які звернулися до нього. Такі права спрямовані на здійснення нотаріусами нотаріальної функції шляхом посвідчення безспірних прав та фактів, що мають юридичне значення, а також вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності.

Вважаємо за доцільне закріпити у Законі комплекс процесуальних прав нотаріуса, до яких слід віднести, наприклад, право на одержання оплати за вчинювану нотаріальну дію (приватний нотаріус), а також за надання додаткових послуг інформаційно-технічного характеру [62].

Нотаріальні процесуальні обов'язки особи, яка вчиняє нотаріальні дії, - це визначений державою перелік можливих правоохоронних та правозахисних засобів, які нотаріус зобов'язаний вжити за заявою громадянина або юридичної особи, а також у разі встановлення ним ознак правопорушення або злочину. Тобто разом з правами вони складають повноваження нотаріуса і входять до визначеної законодавством нотаріальної процедури [62].

Нотаріальні процесуальні обов'язки нотаріуса визначають його зобов'язання перед особою, яка звернулася за вчиненням нотаріальних дій, та перед державою, яка наділила його відповідними повноваженнями.

З урахуванням ст. 5 Закону можна сформулювати такі нотаріальні процесуальні обов'язки нотаріуса:

- зобов'язаний вчинити нотаріальну дію за зверненням до нього фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених ст. 49, ст. 9 Закону, та згідно волі таких осіб;
- здійснювати свої професійні права та обов'язки відповідно до Закону та правил професійної етики і принесеної присяги;
- сприяти громадянам, підприємствам, установам та організаціям у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати як матеріальні, так і процесуальні права й обов'язки, витребувати на клопотання осіб, щодо яких вчиняється нотаріальна дія, документи та відомості, необхідні для її вчинення, а також виготовляти копії і виписки із документів, видавати дублікати документів, які зберігаються в архіві у нотаріуса, складати проекти угод, заяв, роз'яснювати сутність вчинюваних нотаріальних

дій, пропонувати альтернативні варіанти охорони і захисту прав та інтересів з метою недопущення невігідних для особи наслідків, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій, щоб юридична необізнаність не могла бути використана на шкоду їм, на клопотання особи надавати додаткові роз'яснення щодо сутності вчинюваної нотаріальної дії та її наслідків;

- дотримуватися правил нотаріального діловодства, зокрема, постійно формувати нотаріальний архів та забезпечувати його обробку, безпеку і доступність для осіб, які мають право на отримання з нього інформації, документів (дублікатів), необхідних для вчинення нотаріальної дії, мати печатку з реквізитами, які передбачені законом;

- вчиняти нотаріальне провадження національною мовою, а у разі якщо суб'єкти нотаріального процесу її не розуміють - залучити до участі у процесі перекладача;

- на вимогу осіб, передбачених ст. 8 Закону, надавати відомості про вчинену нотаріальну дію у строки та у порядку, передбаченому законом;

- зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку із вчиненням нотаріальних дій, зокрема, не давати свідчення як свідок, крім випадків коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії;

- у разі виявлення під час вчинення нотаріальної дії порушень законодавства негайно повідомити про це відповідні правоохоронні органи для вжиття необхідних заходів;

- направити документи на експертизу, якщо вони викликають сумнів щодо справжності, або повідомити про них правоохоронні органи;

- у разі виявлення нотаріусом, допущених ним при вчиненні нотаріальної дії помилок або якщо вчинена нотаріальна дія не відповідає

вимогам закону, повідомити сторони (осіб), щодо яких вчинено нотаріальну дію для вжиття заходів щодо її скасування відповідно до законодавства;

– відмовити у вчиненні нотаріальної дії у разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам та на вимогу особи викласти причини відмови у письмовій формі, про що винести у триденний строк постанову та роз'яснити порядок її оскарження [10].

Проте цей перелік не є вичерпним, нотаріус може виконувати й інші обов'язки, передбачені законом.

Зазначені вище процесуальні права та обов'язки нотаріуса можуть поширюватися на осіб, які уповноважені державою на вчинення нотаріальних дій, зокрема, посадових осіб органів місцевого самоврядування, консульських установ та дипломатичних представництв, посадових осіб, передбачених ст. 40 Закону України "Про нотаріат", але з деякими винятками [17].

Щодо уповноважених на вчинення нотаріальних дій посадових осіб органів місцевого самоврядування, посадових осіб, передбачених ст. 40 Закону "Про нотаріат", то комплекс їхніх процесуальних прав та обов'язків порівняно із нотаріусом є дещо урізаним, оскільки виконання нотаріальної функції не є їх основним напрямом діяльності. Так, вони не можуть призначати експертизу, застосовувати норми іноземного права [17].

Розділ 2

Правовідносини у нотаріальному процесі та їх види

2.1. Процесуальні правовідносини у нотаріальному процесі

Цивільні права, які посвідчуються в нотаріальних діях, гарантовані державою для забезпечення їх юридичної вірогідності, в свою чергу, ці права мають бути визначеними на значний проміжок часу, який зумовлює необхідність тривалого збереження правовстановлюючих документів. Слід визнати за нотаріальним процесом системний підхід у забезпеченні нотаріальних правовідносин, а саме після вчинення нотаріальної дії, впродовж певного часу документи надходять до нотаріального архіву на зберігання. В цьому випадку слід визнати, що нотаріальним процесом створюються правовідносини, коли нотаріуси зобов'язані, згідно Закону України «Про нотаріат», передати після збереження у нотаріальних конторах документи нотаріального діловодства та архіву нотаріуса протягом усього строку здійснення ним нотаріальної діяльності для довгострокового зберігання до нотаріального архіву. Цей процес, в свою чергу, регулюється законом України «Про нотаріат», тобто правовідносини, що виникають в цьому разі, слід відносити до нотаріальних [17]. Ці та багато інших аргументів свідчить про існування як правовідносин, безпосередньо пов'язаних з вчиненням нотаріального провадження, а саме взаємовідносин: (нотаріус - клієнт), так і про властиві нотаріальному процесу додаткові взаємовідносини: (нотаріус - інші державні і нотаріальні органи). Прикладом таких взаємовідносин є передача посвідченого посадовою особою (стаття 40 Закону України «Про нотаріат») заповіту в державний нотаріальний архів чи в державну нотаріальну контору за постійним місцем проживання заповідача,

тобто особи, що вчиняють нотаріальні дії, мають працювати у відповідності до встановленої системи [59].

Нотаріальна діяльність (нотаріальний процес), як і цивільний процес, це діяльність уповноважених державою осіб, врегульована правом, що зумовлює виникнення або припинення прав та обов'язків осіб тощо, тобто юрисдикційна діяльність. Але така діяльність, на відміну від цивільного процесу, має свої індивідуалізуючі ознаки, обумовлені предметом та методом правового регулювання відносин, що виникають під час вчинення нотаріальних дій між суб'єктами нотаріального процесу, зокрема, нотаріусом та іншими уповноваженими на вчинення нотаріальних дій особами і особами, які звертаються до них за вчиненням таких дій [59].

На сьогоднішній день необхідно, на наш погляд, по новому підходити до визначення характеру нотаріальних відносин і враховувати подальші кроки держави з демократизації суспільних відносин, взятий курс на євроінтеграцію тощо. Тому в основі нотаріальних відносин сьогодні лежать інші принципи, до яких варто віднести принципи розумності, добросовісності та справедливості, що випливають з норм цивільного права, відхід від абсолютизації принципу законності і перехід до врегулювання відносин на основі свободи договору, застосування аналогії закону та праву тощо. Отже, для нотаріальних відносин на відміну від цивільних процесуальних відносин не характерна владна основа, підпорядкування одних суб'єктів іншим тощо. В той же час, волевиявлення суб'єктів нотаріально процесуальних відносин (диспозитивний аспект) набуває статусу юридичних фактів тільки після їх перевірки щодо відсутності суперечності законодавству і визнання нотаріусом (імперативний аспект) [62].

Слід також зазначити, що в нотаріальній науці вже мають місце дослідження як організаційної структури нотаріату, так і процесуальних аспектів вчинення нотаріальних проваджень, а також проводяться

дослідження розвитку нотаріату в історичному ракурсі, в правовій системі України. Однак, на наш погляд, малодослідженими або не системно проаналізованими залишаються специфічні нотаріальні правовідносини. У зв'язку з цим виникає необхідність їх дослідження, теоретичного обґрунтування та законодавчого закріплення [9].

Ці відносини за змістом мають дві складові:

- нотаріально адміністративні правовідносини, які стосуються організаційної структури нотаріату;
- нотаріальні процесуальні правовідносини, які безпосередньо стосуються здійснення нотаріального процесу.

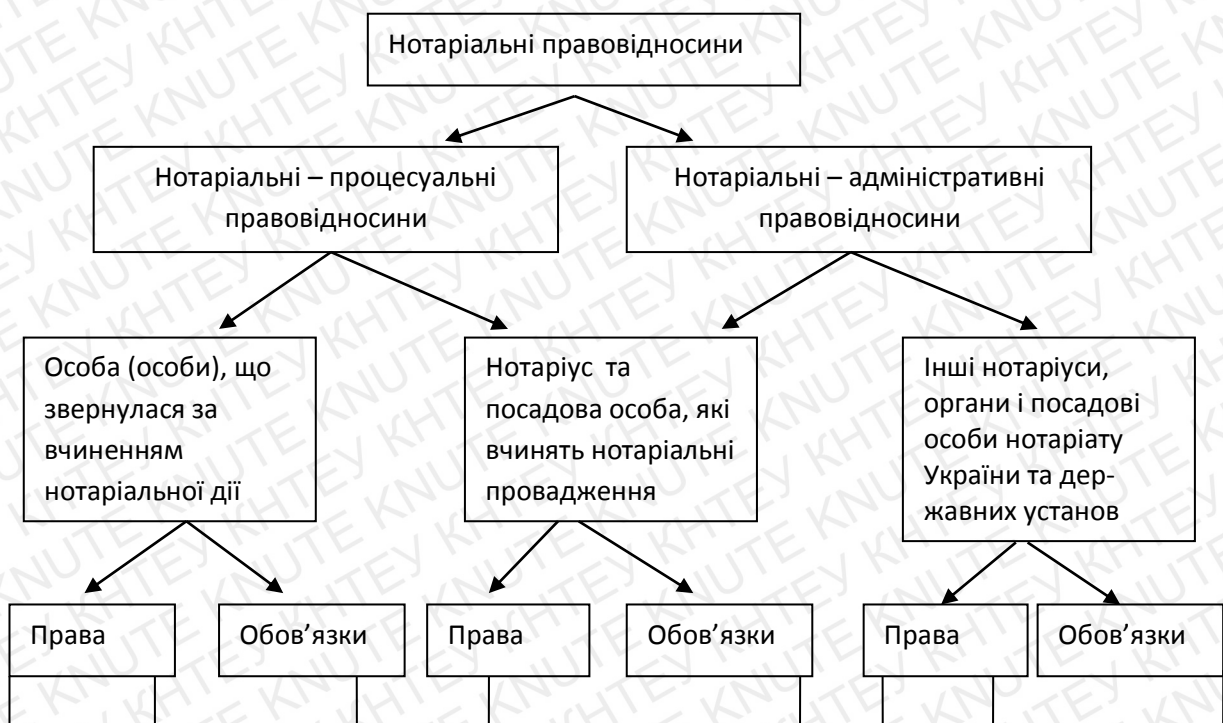

Схема 1: Нотаріальні правовідносини

Можливість об'єднання цих правовідносин в одне поняття «нотаріальні правовідносини» мотивується в основному єдиною нормативною базою, що регулює їх, а саме: Законом України «Про нотаріат», правилами ведення

нотаріального діловодства та Цивільним кодексом України, специфікою нотаріальної діяльності, обов'язковим суб'єктом якої є нотаріус та інші, уповноваженні на вчинення нотаріальних проваджень особи [59].

Їх об'єднання пояснюється також єдиною функцією, зі здійсненням якої пов'язується існування нотаріату як певної структури, здатної не лише забезпечити вчинення нотаріальних дій у визначеному законом порядку, а й до самооновлення своєї структури, взаємодії з іншими правоохоронними та правозахисними державними органами тощо. Крім того, нотаріальна діяльність забезпечує виконання таких державних функцій, як правоохоронна та правозахисна, а тому потребує особливої уваги з боку інших державних органів не тільки з метою контролю, а й сприяння в її здійсненні.

Сучасна складність сприйняття статусу нотаріуса обумовлюється публічним характером його діяльності і в той же час поділом нотаріусів на суб'єктів, які входять до структури державних органів та тих нотаріусів, які здійснюють свою діяльність на приватно-правовій основі, що впливає на їх підпорядкованість, відповідальність, оподаткування діяльності приватних нотаріусів тощо. Ці питання автор вважає малодослідженими, оскільки давно не проводився системний аналіз результатів їх діяльності для держави [62].

Нотаріальні процесуальні правовідносини - це суспільні відносини, які потенційно існують та забезпечуються державою, яка надає їм певного характеру (безспірного), встановлюючи нормативними актами межі дозволеної поведінки суб'єктів нотаріального процесу [10].

Ці правовідносини виникають між суб'єктами нотаріального процесу з моменту звернення громадян та юридичних осіб до нотаріусів та інших уповноважених осіб, яким державою надане право вчиняти нотаріальні дії. В цьому випадку суспільні відносини набувають характеру нотаріальних процесуальних. Вони являються складним явищем, оскільки обумовлюються

множиною процесуальних зв'язків та різноманітністю прав та обов'язків, які надані особам, що вчиняють нотаріальні провадження, та особам, які звертаються за їх вчиненням. Вони можуть розпочинатись за заявою одних осіб, і при їх вчиненні до нотаріального процесу можуть вступати за власною ініціативою інші особи. Нотаріальним процесуальним правовідносинам не характерний примус щодо їх суб'єктів.

Нотаріальні процесуальні правовідносини являються складовою частиною суспільних правовідносин, тому державою визначаються не лише їх внутрішні межі, дозволений характер, а й передбачаються правові наслідки у випадках, коли ці межі або характер нотаріальних процесуальних правовідносин не відповідають нормам закону. Так, з виникненням у нотаріальних процесуальних правовідносинах ознак спірності нотаріальні дії можуть відкладатися згідно статті 42, Закону України «Про нотаріат» [17] в разі необхідності витребування додаткових відомостей або документів від фізичних та юридичних осіб або надсилання документів на експертизу, а також якщо відповідно до закону нотаріус повинен впевнитись у відсутності у заінтересованих осіб заперечень проти вчинення цієї дії та згідно статті 49 Закону України «Про нотаріат» має право відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам. Це зумовлюється бажанням осіб звернутися за обґрунтованою письмовою заявою заінтересованої особи, яка звернулася до суду та на підставі отриманого від суду повідомлення про надходження позовної заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом тощо.

Нотаріальні процесуальні відносини можна вважати різновидом суспільних, що виникають між особами, які вчиняють нотаріальні дії, та особами, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій та які врегульовані

нормами законодавства про нотаріат. Нормативні акти, що регулюють процедуру вчинення нотаріальних проваджень, також мають визначати пріоритети прав та обов'язків суб'єктів правовідносин. Без цього правовідносини будуть позбавлені визначеності, що, безумовно, вплине на реальність їх здійснення, виконання загальної функції нотаріату. Так, державою кореспондується для посадової особи, яка здійснює нотаріальні функції, загальний, основний обов'язок - розглянути письмову або усну заяву громадянина про необхідність вчинення нотаріального провадження. При цьому нотаріус не зобов'язується вчинити нотаріальне провадження, але він мусить дотримуватися комплексу прав та обов'язків осіб, які беруть участь у нотаріальному процесі [59].

Для виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин необхідні певні підстави: наявність певних юридичних фактів; норми законодавства про нотаріат.

Юридичні факти - обставини, з наявністю яких нотаріальний процесуальний закон пов'язує виникнення, зміну або припинення нотаріальних процесуальних правовідносин. Як правило, цивільні процесуальні відносини виникають на підставі не одного, а декількох юридичних фактів. Такими юридичними фактами є події, дії, або стан.

Так, юридичний факт - це дія, яка може визначати початок та розвиток нотаріальних процесуальних правовідносин на певних стадіях нотаріального процесу. За загальним правилом, підставою для виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин та порушення нотаріального процесу є усна або письмова заява заінтересованої особи на вчинення нотаріальної дії та відповідна оплата, передбачена статтями 42, 19, 31 Закону.

Щодо такого юридичного факту, як подія, то до нього можна віднести факт смерті особи (оголошення померлою), який є підставою для

відкриття спадщини як стадії нотаріального провадження щодо видачі свідоцтва про право на спадщину.

Стан особи має безпосередній зв'язок з можливістю нотаріуса розпочинати нотаріальне провадження, а також можливістю особи стати суб'єктом нотаріальних процесуальних правовідносин, визначає необхідність участі у провадженні органів опіки та піклування або представників. Наприклад, стан недієздатності суб'єкта нотаріальних процесуальних відносин слід пов'язувати з відмовою у вчиненні нотаріального провадження (ст. 49 Закону) [17].

Оскільки суспільні відносини, що складаються між нотаріусом та особами, які звернулися за вчиненням нотаріальних проваджень, врегульовані нормами нотаріальної процедури, важливою передумовою виникнення, зміни або припинення нотаріальних процесуальних правовідносин є волевиявлення зацікавленої особи і відсутність норми закону, яка б заперечувала можливість вчинення нотаріального провадження. За відсутності конкретної норми, що визначає права та обов'язки суб'єктів нотаріальних процесуальних відносин та їх можливі процесуальні дії, ці правовідносини можуть встановлюватися за аналогією із законом та правом.

Норми нотаріальної процедури мають визначати не тільки права й обов'язки суб'єктів нотаріального процесу, а й встановлювати шляхи та засоби правильного, швидкого, єдиного порядку вчинення нотаріальних проваджень.

До елементів нотаріальних процесуальних правовідносин належать суб'єкти, зміст та об'єкт.

Суб'єкти нотаріальних процесуальних відносин та їх загальна класифікація.

Всі учасники нотаріального процесу є суб'єктами нотаріальних процесуальних правовідносин. За певними ознаками, характером

заінтересованості, їх процесуальним становищем, роллю у процесі суб'єкти нотаріального процесу виконують різні функції, переслідують певну мету. Всі ці ознаки створюють передумови для їх класифікації, яка має велике наукове, практичне та правотворче значення.

Залежно від функцій та цілей деякі українські вчені відносять до суб'єктів нотаріального процесу: нотаріальні органи; юридично заінтересованих осіб; осіб, не зацікавлених у результатах нотаріальної справи, але які також беруть участь у нотаріальному процесі [20].

Щодо даної класифікації, то вона має деякі неточності. Так, нотаріальні органи не є безпосередніми суб'єктами нотаріальних процесуальних відносин, оскільки нотаріальні дії має право вчиняти лише нотаріус чи особа, уповноважена на вчинення нотаріальної дії, наприклад, особи, зазначені у статті 40 Закону. Але особи, які зазначені у статті 40 Закону, а також уповноважені на вчинення нотаріальних дій особи органів місцевого самоврядування, посадові особи консульських установ та дипломатичних представництв в силу своєї компетенції не є нотаріальними органами [17].

Юридично заінтересованих осіб, а також осіб, не зацікавлених у результатах нотаріальної справи, але які також беруть участь у нотаріальному процесі можна поділити на такі групи: 1) сторони нотаріальної дії; 2) особи, чий права та законні інтереси зачіпаються вчиненням нотаріальної дії; 3) особи, які сприяють вчиненню нотаріальної дії, але не мають у ній власного матеріально-правового інтересу.

Крім того, з урахуванням різних думок учених щодо суб'єктного складу нотаріальних процесуальних відносин можна запропонувати і таку класифікацію.

Загальна класифікація суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин:

До першої групи належать особи, які вчиняють нотаріальні провадження:

- державні нотаріуси;
- приватні нотаріуси;
- уповноважені на вчинення нотаріальних проваджень посадові особи органів місцевого самоврядування;
- посадові особи, вказані у статті 40 Закону;
- посадові особи консульських установ та дипломатичних представництв України за кордоном.

До другої групи належать особи, які беруть участь у нотаріальному провадженні.

У даній групі необхідно виділити дві підгрупи.

До першої підгрупи слід віднести осіб, які звернулися за вчиненням нотаріального провадження з метою охорони своїх прав та інтересів або вступають у вже розпочате провадження, відповідно: заявники (фізичні та юридичні особи) та заінтересовані особи, які можуть вступити у нотаріальний процес за власною ініціативою, оскільки їхні права та законні інтереси зачіпаються вчинюваною нотаріальною дією.

До другої підгрупи належать особи, які порушують або вступають у нотаріальне провадження з метою охорони прав та інтересів інших осіб: процесуальні представники фізичних та юридичних осіб, представники, опікуни, піклувальники, органи опіки та піклування, охоронці спадкового майна, виконавець заповіту, управителі спадковим майном, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його у належному стані [15].

До третьої групи слід віднести осіб, які сприяють нотаріусу у вчиненні нотаріального провадження: свідки, перекладачі, експерти та ін.

Питання щодо змісту та об'єкта нотаріальних процесуальних відносин є нині мало дослідженими в теорії нотаріального процесу. Але ця проблема є досить важливою як для теорії, так і практики нотаріату. У теоретичному аспекті правильне розуміння змісту цих відносин дає можливість сформулювати процесуальні права й обов'язки нотаріуса та інших суб'єктів нотаріального процесу, а також розкрити їх через комплекс дій, які ними вчиняються з метою реалізації закріплених у законі процесуальних прав та обов'язків.

Змістом нотаріальних процесуальних відносин є сукупність процесуальних прав і обов'язків суб'єктів нотаріального процесу, які визначені законом, та дій з їх реалізації. Суб'єктивні процесуальні права й обов'язки є специфічним змістом, яким характеризуються лише нотаріальні процесуальні відносини, та є їх суттю. Саме вони визначають, що можуть та зобов'язані робити суб'єкти цих відносин. Але такі процесуальні права й обов'язки суб'єкти можуть реалізувати лише шляхом вчинення певних процесуальних дій. Так, нотаріус, згідно статті 5 Закону, наділяється обов'язком відмовити у вчиненні нотаріальної дії у разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам. Цей обов'язок він реалізує через вчинення комплексу дій: перевіряє відповідність умов договору вимогам закону (матеріальне право), далі документи, на підставі яких має вчинитися нотаріальна дія, на відповідність їх вимогам Закону та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, а також право - та дієздатність особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. У разі встановлення невідповідності умов договору, документів вимогам закону, недієздатності особи, яка до нього звернулася, він повинен відмовити їй у вчиненні нотаріальної дії. Крім того, відмова має бути належним чином оформлена, тобто на вимогу особи нотаріус зобов'язаний винести постанову та мотивувати її, посилаючись на закон. Крім того, він має роз'яснити особі її

право та порядок оскарження даної постанови до суду. Щодо осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, то вони зобов'язані надати всі необхідні для вчинення нотаріальної дії документи згідно Порядку. У разі якщо таких документів у них немає, вони можуть клопотати перед нотаріусом про їх витребування [17].

Нотаріальним процесуальним правовідносинам притаманні наступні ознаки:

- обов'язковим суб'єктом цих правовідносин є нотаріус або інша особа, уповноважена на вчинення нотаріальних проваджень;
- неможливість нотаріуса при здійсненні своєї діяльності виходити за межі, санкціоновані державою або міжнародним правом.

Якщо фізична або юридична особа вважає, що її права було порушено нотаріусом, то ця особа має право оскаржувати нотаріальні дії нотаріуса користуючись при цьому нормами цивільно-процесуального кодексу України.

Згідно статті 51 Закону України «Про нотаріат», нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, у разі виявлення під час вчинення нотаріальних дій порушення законодавства негайно повідомляє про це відповідні правоохоронні органи для вжиття необхідних заходів [13].

Якщо справжність поданого документа викликає сумнів, нотаріус або посадова особа, які вчиняють нотаріальні дії, вправі залишити цей документ і надіслати його до експертної установи (експерта) для проведення експертизи, оплата якої здійснюється в установленому законом порядку.

У разі виявлення нотаріусом або посадовою особою, які вчиняють нотаріальні дії, що ними допущено помилку при вчиненні нотаріальної дії або вчинена нотаріальна дія не відповідає законодавству, нотаріус або посадова особа, які вчиняють нотаріальні дії, зобов'язані повідомити про це сторони (осіб), стосовно яких вчинено нотаріальну дію, для вжиття

заходів щодо скасування зазначеної нотаріальної дії відповідно до законодавства [15].

Щодо об'єкта нотаріальних процесуальних відносин, то традиційно ним визначають предмет, на який спрямована діяльність учасників правовідносин, що здійснюється у процесі реалізації ними їхніх процесуальних прав та обов'язків.

Загальним об'єктом нотаріальних процесуальних відносин є посвідчення безспірних прав та фактів, що мають юридичне значення, а також вчинення інших нотаріальних дій" передбачених законом з метою надання їм юридичної вірогідності. Проте слід зазначити, що окремі нотаріальні процесуальні відносини мають свій спеціальний об'єкт. Ними може бути окрема нотаріальна дія, певна умова договору, певне право чи обов'язок, а також обставина, яка підлягає засвідченню або посвідченню. Крім того, будь-яка обставина, що підлягає встановленню на підготовчій стадії нотаріального провадження, може викликати такі правові наслідки як відмову у вчиненні нотаріальної дії, тобто зміни у процесуальних правовідносинах [15].

Нотаріальний процес характеризується певними ознаками, властивими юридичному процесу. На думку В.В. Комарова та В.В. Баранкової [59], нотаріальний процес - це:

– розгляд певної юридичної справи на основі закону. В результаті вирішення юридичної справи нотаріусом (вчинення нотаріальних дій) юридичні права та обов'язки осіб, по відношенню до яких ці дії були вчинені, санкціонуються державою, документам надається офіційне значення, що дає можливість вказаним особам набути певний статус та вчиняти певні дії (наприклад, оформити спадщину по заповіту, по закону);

– правова форма діяльності уповноважених на це органів держави та посадових осіб, а вчинення нотаріальних дій здійснюється суворо

встановленим колом осіб, конкретний склад та об'єм компетенції яких встановлено законодавством (ст. 1, 3, 35, 36, 37, 38, 40, 40-1 Закону України «Про нотаріат»);

– діяльність, результати якої обов'язково оформляються у відповідних процесуальних актах - документах та про всі нотаріальні дії, вчинені нотаріусами чи посадовими особою органу місцевого самоврядування (у відповідності зі статтею 52 Закону України «Про нотаріат»)[21], робиться запис у реєстрах для реєстрації нотаріальних дій;

– діяльність, яка викликає об'єктивну потребу в процедурно - правовій регламентації, яка є гарантією правильного, швидкого та ефективного розгляду справи, винесення законного та обгрунтованого рішення;

– діяльність, яка безпосередньо пов'язана з необхідністю використання різних методів та засобів юридичної техніки, наприклад, існує система вимог, які ставляться до нотаріального діловодства та містяться в Правилах ведення нотаріального діловодства;

– різновид юридичного процесу та зводиться до передбаченого законом порядку вчинення нотаріальних дій та характеризується складним структурним змістом. Як зазначає С.Я. Фурса [62], , питання про місце нотаріального процесу в правовій системі носить теоретичний характер і щодо вирішення цього питання у юридичній літературі немає єдиної думки. Органи нотаріату не застосовують змагальну форму процесу, а встановлюють юридичні факти на підставі наданих їм письмових документів [15].

Таким чином, об'єктом нотаріальних процесуальних правовідносин є процесуальні дії, але на підставі того, що вони можуть бути спрямовані на аналіз певної інформації, наприклад, про відповідність умов договору вимогам законодавства. Тому найпоширенішим об'єктом нотаріальних

процесуальних відносин є також інформація, з якою пов'язується можливість вчинення нотаріальної дії. Наприклад, з наявністю в документі відомостей, що порочать честь та гідність людини, пов'язується можливість вчинення такої нотаріальної дії, як засвідчення справжності підпису на документі (стаття 78 Закону)

Отже, характер нотаріальних процесуальних правовідносин визначається за такими ознаками:

- добровільний вступ всіх суб'єктів нотаріального процесу до участі в ньому;
- в межах нотаріального процесу не передбачено виконання зобов'язань у примусовому порядку;
- нерозголошення таємниці вчинювання нотаріальних дій;
- письмова форма реєстрації нотаріальних проваджень;
- зазначення в реєстрах всіх суб'єктів правовідносин;
- безспірність юридичних фактів і прав, що служать підставою для вчинення нотаріального провадження, які мають доводитись суб'єктами нотаріального процесу за допомогою безспірних доказів;
- правоохоронний та правозахисний зміст діяльності нотаріальних органів.

Отже, процесуальні права та обов'язки суб'єктів нотаріального процесу тісно пов'язані з діями з їх реалізації та складають єдине ціле - зміст нотаріальних процесуальних відносин. Так, процесуальні права та обов'язки є реальними за умови їх здійснення нотаріусом, який уповноважений і зобов'язаний на вчинення дій, передбачених нотаріальною процедурою. Щодо осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, то свої процесуальні права та обов'язки вони також можуть реалізувати через дії, які передбачено законом.

2.2 Адміністративні правовідносини у нотаріальному процесі

Нотаріально адміністративні правовідносини у свою чергу мають визначати питання, які безпосередньо стосуються внутрішніх взаємовідносин у структурі нотаріату, а саме:

- положення про оновлення нотаріату України - умови, яким має відповідати особа, що має намір займатись нотаріальною діяльністю тощо;
- правові аспекти взаємовідносин у структурі нотаріату, складовою частиною яких є дисциплінарна відповідальність державного і приватного нотаріуса тощо.

Малодослідженим вважається питання самоврядування нотаріусів, оскільки доволі мало матеріалів висвітлює діяльність Нотаріальної палати України в контексті забезпечення виконуваної нотаріальної функції [17].

Гарантією належної реалізації нотаріальної функції, в тому числі в аспекті забезпечення стабільності цивільного обігу, охорони та захисту його учасників, ознакою нотаріальної діяльності, а також елементом правового статусу є механізм відповідальності нотаріуса як форми реагування на порушення ним законодавства.

Відповідальність, як справедливо відмічається в літературі, є соціальною властивістю будь-якого суспільного організму і виступає в якості ознаки його соціальної організації. Юридична відповідальність в системі різновидів державного примусу займає специфічне місце, яке визначається метою його застосування, характером виникнення, функцій застосування, характеру наслідків, зв'язку з санкцією правової норми, порядком і часом застосування, специфічністю суб'єкта. Нотаріальна діяльність, передбачає покладення на особу, яка нею займається - нотаріуса - не тільки юридичної відповідальності перед державою за виконання покладених на нього публічних повноважень, але і моральної відповідальності за свої дії перед

державою та суспільством. Нотаріус має бути взірцем сумлінності та чесності, виконувати свої обов'язки згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси членів суспільства. До речі, на цьому наголошує присяга, що приноситься ним перед початком своєї нотаріальної практики [17].

Відповідальність нотаріуса носить комплексний характер, оскільки будучи уповноваженим державою на реалізацію публічно-правової функції, нотаріус відповідає за правомірність своєї діяльності як перед заявниками, так і перед суспільством в цілому. При цьому, характер відповідальності визначається виходячи з характеру вчиненого делікту.

Правові засади відповідальності осіб, які мають право вчиняти нотаріальні дії, визначаються Законом і залежать від правового статусу такої особи [11].

Статтею 21 Закону визначається, що шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України. Державний нотаріус, як особа, яка перебуває в трудових відносинах із територіальним управлінням юстиції у разі вчинення протиправного діяння несе відповідальність в порядку, передбаченому Кодексом законів України про працю. Таким чином, відшкодування шкоди, завданої діями державного нотаріуса, здійснюється за рахунок відповідних статей державного бюджету, з залишенням права регресної вимоги до винного нотаріуса (статті 1172, 1191 ЦК). В свою чергу, такий державний нотаріус повинен нести дисциплінарну відповідальність.

Застосування заходів правового впливу до приватних нотаріусів, які допустилися протиправного невиконання або неналежного виконання своїх професійних обов'язків, полягає в застосуванні до них відповідними територіальними управліннями юстиції таких заходів впливу, як зупинення

приватної нотаріальної діяльності. Підстави зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса передбачені статтею 29-1 Закону (до прикладу: якщо приватний нотаріус при вчиненні нотаріальних дій неодноразово порушував правила нотаріального діловодства; якщо приватний нотаріус не уклав договір про страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса або розмір страхової суми не відповідає вимогам цього Закону; у разі обрання нотаріуса на посаду, зайняття якої не сумісне із здійсненням нотаріальної діяльності). В залежності від обставин зупинення вищезазначеною статтею визначаються і строки зупинення приватної нотаріальної діяльності. За наявності підстав, визначених статтею 30 Закону діяльність приватного нотаріуса може бути припинена шляхом видання відповідним територіальним управлінням наказу про припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса. Такий наказ може бути оскаржений приватним нотаріусом до суду [11].

Крім того, незалежно від статусу нотаріуса (державний чи приватний), за наявності підстав, передбачених статтею 12 Закону і в порядку, визначеному цією статтею, Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату може бути прийнято рішення про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю наслідком якого є відповідно звільнення з посади державного нотаріуса або припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса.

Стаття 27 Закону визначає правило, згідно з яким шкода, яка завдається внаслідок незаконних дій або недбалості нотаріуса, який займається приватною нотаріальною діяльністю, відшкодовується в повному обсязі. Однак нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії, подала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії, подала недійсні та (або) підроблені документи, не заявила про відсутність або

наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа. Для забезпечення відшкодування заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії, здійснення функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно відповідно до Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" шкоди приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності [8].

Держава не несе відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними діями приватного нотаріуса при здійсненні ним нотаріальної діяльності, функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно. Приватний нотаріус не несе відповідальності по зобов'язаннях держави.

Мінімальний розмір страхової суми становить тисячу мінімальних розмірів заробітної плати.

Розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку. При цьому необхідно мати на увазі положення 1194 ЦК якою передбачено, що особа, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування завданої нею шкоди зобов'язана сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням) [14].

Таким чином, в контексті дослідження проблемних аспектів матеріальної відповідальності нотаріуса слід відмітити наступне.

Притягнення нотаріуса до матеріальної відповідальності потребує встановлення певних груп юридичних фактів, які у сукупності будуть утворювати умови такої відповідальності - вказані в законі вимоги, які характеризують підстави відповідальності і необхідні для застосування відповідних санкцій. До вказаних обставин слід віднести протиправність

поведінки нотаріуса; характер психічного ставлення нотаріуса до діяння та його наслідків - вина; характер наслідків, що є результатом протиправної поведінки нотаріуса - шкода; причинний зв'язок між діянням нотаріуса і завданою шкодою. Проаналізуємо кожен з груп зазначених обставин [15].

По-перше, правова оцінка факту порушення нотаріусом законодавства передбачає оцінку, в першу чергу, характеру порушення з точки зору його змістовного наповнення, і ступеню його суспільної небезпечності. Незаконність або недбалість дій нотаріуса має оцінюватися виключно в контексті його професійної діяльності, тобто при вчиненні тих нотаріальних проваджень, які віднесені до його компетенції згідно з Законом. А формулюванням „дія” всі можливі варіанти протиправної поведінки нотаріуса, як видається, не охоплюються. Зокрема, слід оцінювати не тільки вчинення нотаріусом власне дій як форми активної поведінки особи, але і його бездіяльність, яка, на нашу думку, також може розцінюватися в якості умови відповідальності (наприклад, обов'язок відмовити у вчиненні провадження; попередити про наслідки вчинюваної дії; роз'яснити права та обов'язки; розмежувати обраний вид провадження з суміжними інститутами тощо). Доцільним видається у зв'язку з цим уточнення положень статей 21 і 27 Закону в аспекті заміни в них поняття „дія нотаріуса” на „діяння нотаріуса” або „поведінка нотаріуса” [15].

Якісна, предметна характеристика діяння нотаріуса також в повній мірі повинна враховуватися при вирішенні питання про його притягнення до матеріальної відповідальності: законодавець пропонує застосовувати для цього такі критерії як „незаконність” та „недбалість” дій нотаріуса. За допомогою граматичного тлумачення закону робимо наступний висновок. Якщо незаконність є якісною характеристикою поведінки особи, яка порушує норму права, то недбалість, як відомо, має відношення до суб'єктивного психологічного ставлення особи до вказаного порушення,

тобто її вини. Використання між цими двома характеристиками слова „або” свідчить про необхідність альтернативного їх застосування: або нотаріус повинен діяти в порушення норми права, якою встановлюється порядок вчинення нотаріального провадження, або він усвідомлює характер вчинюваних дії, але легковажно розраховує на відвернення їх наслідків [15].

Не менш важливим видається в контексті формування складу правопорушення суб'єктивне відношення нотаріуса до вчинюваного протиправного діяння і його наслідків, тобто його вина. В контексті дослідження вини, як необхідного елемента відповідальності нотаріуса за завдану шкоду, неоднозначним видається тлумачення відповідних положень Закону у судовій практиці.

Згідно ж статті 18 Закону України «Про нотаріат» перевірка організації роботи державних нотаріальних контор здійснюється Міністерством юстиції України, Радою Міністрів Республіки Крим, головні управління юстиції в областях, міст Києва і Севастополя [11].

В процесі дослідження нотаріально процесуальних відносин в процесі розкриття їх мети, характеру та визначення місця в системі правовідносин, а також їх структура являється актуальною та важливою у світі необхідності підвищення ефективності нотаріальної процедури, а також значимості такої процедури для охорони та захисту прав громадян. В даному контексті важливою є концепція запропонована С.Я. Фурсою, згідно якої до складу нотаріальних правовідносин як до узагальнюючої структури входять і нотаріальні процесуальні відносини - «відносини, що безпосередньо стосуються вчинення нотаріального процесу». «Кожний юридичний орган діє, застосовуючи права, у межах процедури» [15].

07 лютого 2014 року на засіданні пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ було обговорено та взято до відома інформацію про узагальнення судової практики розгляду

справ про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчиненні. У зв'язку із цим зазначається витяг із зазначеного узагальнення.

1. Порядок правового регулювання діяльності нотаріату в Україні встановлено Законом України від 02 вересня 1993 року № 3425-XII «Про нотаріат» (Закон № 3425-X11) [4].

Частиною 1 ст. 1 Закону № 3425-XII встановлено, що нотаріат в Україні - це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [13].

Частиною 2 ст. 1 Закону №3425-XII передбачено: вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або приватні нотаріуси.

Згідно з ч. 4 ст. 1 Закону №3425-XII у населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії, передбачені ст. 37 цього Закону, вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування [4].

У ч. 5 ст. 1 Закону № 3425-XII зазначено, що вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, - на дипломатичні представництва України [13].

Посвідчення заповітів і доручень, прирівняних до нотаріальних, може провадитись особами, казаними у ст. 40 Закону № 3425-XII (ч. 6 ст. 1 Закону № 3425-XII) [21].

Статтею 50 Закону № 3425-XII передбачено можливість оскарження в судовому порядку нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта [11].

Можливість оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні забезпечує законність нотаріального провадження і захист прав та інтересів учасників нотаріального процесу. Судовий контроль за діяльністю нотаріусів має забезпечити виправлення нотаріальних помилок, тлумачення чинного законодавства та сприяти дотриманню законності у сфері цивільних правовідносин, що виникають із вчинення нотаріальних дій. Закон №3425-ХІІ поділяє об'єкти судового оскарження в межах нотаріального процесу на три групи:

- нотаріальні дії;
- відмова у вчиненні нотаріальних дій;
- нотаріальні акти.

Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону № 3425-ХІІ нотаріальними діями є посвідчення права, а також фактів, що мають юридичне значення, та інші дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Поняття «нотаріальний акт» є значно ширшим за поняття «нотаріальна дія» і являє собою будь - яку дію, що є складовою частиною нотаріальної діяльності і вчиняється нотаріусом у межах виконання власних повноважень [4].

Наприклад, у разі заведення спадкової справи нотаріусом у порушення вимог щодо належного місця її заведення, що саме по собі не є вчиненням нотаріальної дії, заінтересований спадкоємець має право оскаржити цей нотаріальний акт у судовому порядку і визнати його недійсним як такий, що вчинено з порушеннями.

Обов'язок нотаріуса та відповідної посадової особи вчиняти нотаріальні дії передбачений частиною 3 Закону ст. 49 № 3425-ХІІ, де встановлено заборону безпідставної відмови в її вчиненні.

Як випливає з п. 9 ч. 1 ст. 49 Закону № 3425-ХІІ, підстави для відмови у вчиненні нотаріальної дії можуть встановлюватися тільки цим Законом.

Перелік підстав для відмови нотаріусом у вчиненні нотаріальних дій, зазначений у ст. ну № 3425-ХІІ, не є вичерпним.

За наявності умов, передбачених ст. 49 Закону № 3425-ХІІ, на нотаріуса покладається: по-перше, відмовити у вчиненні нотаріальної дії, якщо вона суперечить вимогам чинного законодавства; по-друге, обґрунтувати своє рішення на підставі норм чинного законодавства [13].

Згідно з п. 3 глави 13 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та ч. 4 ст. 49 № 3425-ХІІ відмова у вчиненні нотаріальної дії за загальним правилом здійснюється в усній випадку наявності вимоги особи, яка звернулась за вчиненням нотаріальної дії, - виноситься в" постанова про відмову у вчиненні нотаріальної дії [4].

Враховуючи норми ст. 50 Закону № 3425-ХІІ та норми Прикінцевих та перехідних положень Цивільного процесуального кодексу (ЦПК), справи щодо оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні повинні розглядатися в порядку позовного провадження як спір про право [21].

Разом з тим процедура оскарження передбачає подання такого процесуального документа, як скарга, однак розгляд справи в порядку позовного провадження передбачає подання позовної заяви, а не скарги, тому назва та зміст ст. 50 Закону №3425-ХІІ, сформульовані відповідно до положень ЦПК 1963 року, є застарілими, не відповідають чинному процесуальному законодавству, тому є необхідність викладення ст. 50 Закону № 3425- ХІІ в новій редакції. Проте з урахуванням вимоги частини 1 ст. 2 ЦПК процесуальним документом, який подається до суду для вирішення спорів цієї категорії, є виключно позов. ЦПК не передбачає можливість розгляду скарг за такими справами. І навіть якщо позивач назвав свій процесуальний документ скаргою чи заявою, то суд в порядку

ст. 121 ЦПК має усунути цей недолік та називати відповідний документ «позовом» чи «позовною заявою» [11].

Але, як вбачається із судової практики, нерідко допускаються помилки при визначенні процесуальних документів, які подаються до суду для вирішення спорів цієї категорії.

Наприклад ухвалою Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 27 квітня 2012 року було відкрито провадження у справі №0827/4286/12 за скаргою О.О.О. на постанову нотаріуса Запорізької державної нотаріальної контори про відмову у вчиненні нотаріальної дії.

Отже, судом першої інстанції помилково прийнято до провадження скаргу на постанову нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії, що призвело до розгляду справи, яка мала бути розглянута за правилами позовного провадження у порядку окремого провадження [11].

Таким чином, регулювання нотаріальної діяльності в незалежній Україні переважно здійснюється значною кількістю підзаконних нормативно-правових актів, у зв'язку з чим існують суттєві передумови для подальшого реформування нотаріату. Основними тенденціями правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні є орієнтація української законотворчості на латинську систему нотаріату, зменшення імперативності та меж державного впливу на нотаріальну діяльність, вжиття заходів для переходу до єдиної форми нотаріальної діяльності та розширення повноважень професійного об'єднання нотаріусів. Водночас процес реформування нотаріальної діяльності має ґрунтуватися на попередніх розробках концептуальних засад функціонування нотаріальних органів держави та потреб реформування правової системи України.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Розвиток нотаріальної діяльності є важливим показником як рівня правової системи країни, так і суспільної свободи. Виникненню нотаріату як складової правової культури передують насамперед необхідність легалізації різних юридично значущих подій (фактів). Нотаріальна діяльність завжди виконувала важливу роль у суспільному житті країн, адже нею забезпечувалася приватна власність на майно, зокрема нерухоме. Від якості нотаріальної діяльності залежить нормальне функціонування цивільного обороту держави, ефективність охорони і захисту майнових прав та законних інтересів громадян й інших суб'єктів господарювання.

На основі проведеної роботи виходячи із змісту роботи можна зробити висновки:

1. Предметом регулювання нотаріальної науки слід вважати всі правовідносини, що виникають у сфері організації та функціонування нотаріату: між нотаріусами та іншими суб'єктами вчинюваних нотаріальних дій; між самими нотаріусами, а також між нотаріусами та органами, що здійснюють державне регулювання нотаріальної діяльності, тобто множина і система таких відносин називається нотаріальні правовідносини. При цьому, предмет регулювання нотаріального процесу є процесуальні правовідносини, що виникають в межах вчинення нотаріальної дії, яка вчиняється нотаріусом.

Історія законодавства про нотаріат в Україні ґрунтується на головних відмінностях у праві, історичною основою яких були зміни в політичній, економічній, соціальній, релігійній історії. Серед суттєвих змін та досягнень, які вплинули на розвиток інституту регулювання нотаріальної діяльності, були рецепція римського права у середньовічній Європі, становлення

сучасної (модерної) держави, розвиток та уніфікація державного права, систематизація приватного (цивільного) права.

2. Виходячи з пункту 1.2 можемо зробити висновок, що нотаріальний процес має спиратися на нотаріальні процесуальні правовідносини, які складаються між нотаріусом та іншими суб'єктами відносин, але в чинній редакції Закону відсутні права та обов'язки таких суб'єктів, не визначено їх переліку, не наведено спеціальної термінології для їх позначення тощо. Тому визначення змісту нотаріальної процесуальної правосуб'єктності викликає значний науковий та практичний інтерес, оскільки правильне визначення кола суб'єктів нотаріальної діяльності, забезпечення належної реалізації їхніх процесуальних прав та обов'язків впливає на законність та обґрунтованість нотаріального акта як результату вчинення кожної нотаріальної дії та ускладнює або навіть унеможливорює в подальшому виникнення підстав для його судового оспорювання. Попри це, проблема суб'єктів нотаріального процесу до сьогодні не була об'єктом спеціальних досліджень, а висвітлювалася лише у загальному контексті поряд з іншими елементами нотаріального процесу.

3. Розкриваючи у розділ 2 правовідносини у цивільному процесі можна зазначити, що нотаріальні процесуальні відносини можна вважати різновидом суспільних, що виникають між особами, які вчиняють нотаріальні дії, та особами, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій та які врегульовані нормами законодавства про нотаріат.

4. Можливість об'єднання правовідносин в одне поняття «нотаріальні правовідносини» мотивується в основному єдиною нормативною базою, що регулює їх, а саме: Законом України «Про нотаріат», правилами ведення нотаріального діловодства та Цивільним кодексом України, специфікою нотаріальної діяльності, обов'язковим суб'єктом якої є нотаріус та інші.

Правовідноси у нотаріальному процесі поділяються на дві складові: нотаріально адміністративні правовідносини, котрі стосуються організаційної структури нотаріату та нотаріальні процесуальні правовідносин, якотрі у свою чергу безпосередньо стосуються здійснення нотаріального процесу.

На підставі проведених досліджень сформовано такі пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

1. Внести зміни до глави 6 ст. 60 Закону України «Про нотаріат» та викласти її в такій редакції:

«Нотаріус або в сільських населених пунктах - посадова особа органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, за місцем відкриття спадщини за заявою спадкоємців або за повідомленням підприємств, установ, організацій, громадян, або на підставі рішення суду про оголошення фізичної особи померлою чи за своєю власною ініціативою вживає заходів до охорони спадкового майна безпосередньо із залученням органів державної охорони, коли це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів або держави.»

2. Доповнити глава 5 ст. 83 ЦПК України пункт 3 та викласти його такій редакції:

Відповідач, нотаріус, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, повинні подати суду докази разом з поданням відзиву або письмових пояснень третьої особи.

3. Внести зміни до розділ II ст. 40 Закону України «Про нотаріат» та викласти її в такій редакції:

Нотаріальні дії, довіреності осіб, які вчиняються уповноваженою особою органу місцевого самоврядування, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження

корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

4. Внести зміни до глави 4 ст. 308 ЦПК України та викласти її в такій редакції:

« Після набрання законної сили рішенням про оголошення фізичної особи померлою суд надсилає рішення відповідному органу державної реєстрації актів цивільного стану для реєстрації смерті фізичної особи, а також до нотаріуса за місцем відкриття спадщини, а в населеному пункті де немає нотаріуса, - зобов'язати нотаріуса для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна залученням органів державної охорони...»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.2018 р. Відомості Верховної Ради України. 1996 р. № 30. Ст. 141.
2. Закон України „Про третейські суди” Відомості Верховної Ради. 2004. N 35. Ст. 412 (з наступними змінами і доповненнями).
3. Рекомендація № R (2004) 6 Комітет міністрів Ради Європи державам-членам щодо вдосконалення національних засобів правового захисту : Міжнародний документ від 12.05.2004 р
4. Рекомендація № R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя: Міжнародний документ від 14.05.1981 р.
5. Рекомендація № R (84)5 Комітету міністрів державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, спрямованих на удосконалення судової системи: Міжнародний документ від 28.02.1984.
6. Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах: Міжнародний документ від 16.09.1986 р.
7. Цивільний кодекс України Відомості Верховної Ради України, 2003. № 40. С. 356.
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Офіційний вісник України* від 07.05.2004 р. № 16. Стор. 11. Ст.1088.
9. Новий Цивільний Кодекс України: проблемні питання застосування. К.: Поліграф Експрес, 2008. 138 с.
10. Нотаріальний помічник нотаріуса 2017 «Центр учбової літератури»Київ 2017.520с.
11. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді

першої інстанції" від 12.06. 2009 р. № 2 Вісник Верховного Суду України. 2009. - № 8.

12. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" від 1 листопада 1996 г. № 9. Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах . К.:Скіф, 2008 . 350 с.

13. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» від 18.12.2009 р. №14 Вісник Верховного Суду України. 2010. №1.

14. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» від 12.06.2009 р. № 5. Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах . К.:Скіф, 2008 . 350 с.

15. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296 Офіційний вісник України. 2012. № 17. С. 632.

16. Правила ведення нотаріального діловодства, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 року. Офіційний вісник України. 2015. № 24. С. 714.

17. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-III Відомості Верховної Ради України, 1993. – № 39. – Ст. 492.

18. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Стор. 5. Ст. 436.

19. Ухвала Верховного Суду у справі № 522/537/18 від 26.10.2018 р.

20. Ухвала Печерського районного суду м. Києва у справі №757/20839/18-ц від 26.06.2018 р.
21. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва у справі №0827/4286/12 від 27.12.2012 р.
22. Ахмач Г. М. Деякі аспекти новелізації наказного провадження. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 66. С. 323-328.
23. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: автореф. дис ... д-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.03. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. 36 с.
24. Бобрик В. І. Дискурс про критерії розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: матеріали II міжнар. наук.-прак. конф. (м. Чернівці, 18-19 жовт. 2018 р.). Чернівці, 2018. С. 97-99.
25. Боєва О. С. Недоліки Цивільного процесуального кодексу України в аспекті судового захисту трудових прав. *Судова апеляція*. 2018. № 1 (50). С. 49-56.
26. Васильєв С.В. Порівняльний цивільний процес: підручник / за заг. ред. С. В. Васильєва. Київ: Алерта, 2015. 352 с.
27. Васильєва-Шаламова Ж. В. Деякі питання розгляду справ у порядку спрощеного провадження. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення*: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 23-24 лист. 2018 р.). Київ: Дакор, 2018. С. 20-25.
28. Грибанов Ю. Ю. Рассмотрение дел в порядке упрощенного производства в гражданском и арбитражном процессе: сравнительное исследование правовых систем России и Германии: дис. ... канд. юрид. наук по специальности 12.00.15. Кемеровский гос. ун-т., Кемерово, 2007. 235 с.

29. Грушицький А. Розгляд «по-спрощеному». 2018. № 37. (дата звернення 28.02.2019).
30. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках : монографія. Харків, 2010. 352 с.
31. Зуб О.Ю. Спрощене провадження як модель цивільного судочинства. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 131. С. 62-70.
32. Ізарова І. О. Реформа цивільного процесу в Україні: новели позовного провадження. *Право України*. 2017. № 8. С. 33-44.
33. Ізарова І. О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991-2017. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 18-36.
34. Ізарова І.О. Спрощене позовне провадження цивільного судочинства: новела українського законодавства. *Проблеми законодавчого регулювання порядку розробки та прийняття нормативно-правових актів*: тези доповідей та повідомлень учасників III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 2-3 листопада 2017 року). Харків: Право, 2017. С. 214-217.
35. Коваленко А.В. Цивільний процес (загальна частина) : навч. посіб. Дніпро, 2017. 192 с.
36. Колісник О. В. Проблеми визначення малозначності справ. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23-24 лист. 2018 р.). Київ: Дакор, 2018. С. 46-51.
37. Короєд С. О. Спрощення судових процедур як окремий напрям оптимізації цивільного процесу України. *Держава і право*. 2012. Вип. 57. С. 345-349.

38. Косьмій Л. Р. Судовий розгляд індивідуальних трудових спорів у порядку спрощеного провадження. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 89-91.
39. Кравцов С. О. Деякі практичні аспекти розгляду малозначних спорів. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 23-24 лист. 2018 р.)*. Київ: Дакор, 2018. С. 63-68.
40. Крымский Д. И. Упрощенные производства в гражданском процессе зарубежных стран: автореф. дис. ... канд. юрид. наук по специальности 12.00.15. Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Москва, 2011. 26 с.
41. Кройтор В.А. Система принципів цивільного процесуального права // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 42. С. 15-22;
42. Лаврович Д. С., Грига В. В. Сутність та особливості спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві, 2018. № 12 (64). С. 186-190.
43. Маруніч Г. І. Затягування цивільного процесу: сутність, правові наслідки та способи запобігання: автореф. дис.канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.03. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 20 с.
44. Маруніч Г. Порівняльно-правовий аналіз механізмів запобігання затягуванню цивільного процесу за законодавством зарубіжних країн. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2018. № 5 (33). С. 126.
45. Новицький І.Б., «Римське право» 2015. С.-304
46. Панич Н. Малозначні справи згідно ч. 6 ст. 16 ЦПК України у порівнянні з §495а ЦПК Німеччини і ч. 1 ст. 2 Регламенту (ЄС) № 861/2007:

чи вдалась реформа? *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення*: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 23-24 лист. 2018 р.). Київ: Дакор, 2018. С. 120-133.

47. Полюк Ю. І. Деякі зміни цивільного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом: порівняльно-правовий аспект. *Форум права*. 2018. № 2. С.98-108.

48. Помазанов А . В. Малозначність справ у цивільному процесі України. *Право і суспільство*. 2018. № 1. Частина 2. С. 80-86.

49. Попов О. І. Малозначність справи як процесуальний фільтр доступу до суду касаційної інстанції: окремі питання судової практики. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення*: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 23-24 лист. 2018 р.). Київ: Дакор, 2018. С. 134-147.

50. Радзієвська Л.К. Нотаріат в Україні: навч. Посібник Л.К.Радзієвська К.: Юрінком Інтер. 2008. 528 с.

51. Сакара Н. Ю. Право на касаційне оскарження судових рішень у малозначних справах: проблеми законодавчого регулювання. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення*: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 23-24 лист. 2018 р.). Київ: Дакор, 2018. С. 161-171.

52. Сакара Н.Ю. Спрощене позовне провадження як новела цивільного процесуального права. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2018.

53. Самокиш В. П. Особливості розгляду трудових спорів за новим Цивільним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 6. Том 1. С. 142-145.

54. Сивак Н. В. Упрощенное производство в арбитражном процессе: монография. Москва, 2014. 130 с.

55. Тітов М. Ю., Коротенко Т. Ф. Спрощене позовне провадження: новий досвід. Узагальнення судової практики на прикладі Оболонського районного суду м. Києва. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення*: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 23-24 лист. 2018 р.). Київ: Дакор, 2018. С. 172-186.
56. Ткачук О. С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект: дис ... д-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.03. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків, 2016 . 547 с.
57. Ткачук О. Спрощене провадження – новела цивільного процесу: правова природа, ознаки, процедура. *Право України*. 2017. № 8. С. 45-56.
58. Ткачук О. Сучасні проблеми і напрямки спрощення судових процедур у цивільному судочинстві України. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 5. С. 19-24.
59. Турчин-Кукаріна І. В. Цивільно-процесуальне оціночне поняття «загальновідомі обставини» та його застосування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 3 (25). С. 35-41.
60. Угриновська О., Гембара Г. Спрощене позовне провадження: законодавча регламентація та проблеми судової практики. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 12. С. 85-89.
61. Федосєєва Т. Р. Правова визначеність як запорука належного розгляду малозначних спорів. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення*: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 23-24 лист. 2018 р.). Київ: Дакор, 2018. С.193-198.
62. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Бондарєва В.М. та ін.. Теорія нотаріального процесу. Науково-практичний посібник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2012. 915с.

63. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Нікітюк О.М. «Нотаріат України» К: Алерта 2015. С.484.
64. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Спрощене позовне провадження в цивільному судочинстві: проблемні питання законодавчої регламентації і практики. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 18-19 жовтня 2018 р.). Чернівці, 2018. С. 185-192.
65. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Бондарєва В.М. та ін.. Теорія нотаріального процесу. Науково-практичний посібник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2012. 915с.
66. Фурса С.Я., Цюра Т.В. Докази і доказування у цивільному процесі: Науково-практичний посібник. (Серія: Процесуальні науки) – К.: Видавець Фурса С.Я., КНТ, 2005.
67. Циркуненко О. В. Особливості розгляду цивільних справ у порядку спрощеного позовного провадження. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія «Право». 2018. Вип. 28. С. 77-84.
68. Швецова Л. А. Проблемні питання розгляду малозначних справ судами. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23-24 лист. 2018 р.). Київ: Дакор, 2018. С. 203-216.
69. Штефан М.Й. Цивільний процес: Підручник. К.:Вид. дім "Ін Юре", 2001. 696 с.
70. Штефан О.О. Позовне провадження у справах з авторських і суміжних правовідносин у цивільному судочинстві України. К., 2003. 236 с.
71. Ясинок М. М., Кройтор В. А. Принципи усності, безпосередності та безперервності в цивільному судочинстві: Монографія. Харків. : Еспада, 2007. 152 с.

